

Tekst 3

Iederéén denkt in hokjes

(1) Wat zou het mooi zijn: een samenleving waarin we ieder mens zien als uniek individu, zonder vooroordelen; niet als lid van de groep
5 waar iemand toevallig bij hoort, maar als medemens. Wat waren velen het uit de grond van hun hart eens met Arnon Grunberg, toen hij op 4 mei 2020 bij de Nationale Dodenherdenking in de Nieuwe Kerk Primo Levi¹⁾
10 aanhaalde: “Ik kan niet begrijpen, niet verdragen dat men een mens beoordeelt niet naar wat hij is, maar naar de groep waar hij toevallig toe behoort.”
15

(2) Toch zal het nooit gebeuren. Zelfs al zouden we willen, we kunnen het niet. Alles wat we waarnemen, wordt door ons brein gecategoriseerd:
20 voedsel, meubilair, muziek, dieren. En mensen. Categorieën ordenen onze waarnemingen, geven betekenis. Ook Grunberg gebruikt ze, bijvoorbeeld in deze tweet: “De zes
25 miljoen vermoorde Joden waren slachtoffer van witte, christelijke Europeanen.”

(3) Een categorielabel (‘bètastudent’, ‘Brabander’, ‘boekhouder’, ‘NRC-lezer’) helpt een persoon te plaatsen
30 en maakt ook onze aandacht vrij voor andere taken. Deelnemers aan een onderzoek die bij een persoon zowel een label kregen als een reeks
35 beschrijvingen, bleken beter te scoren op een andere taak die ze tegelijkertijd moesten uitvoeren dan degenen die zonder dit label naar de
40 persoon keken – de indrukvorming kostte hun meer aandacht.

(4) De keerzijde: categorieën simplificeren de wereld. We zien de onderlinge verschillen binnen een categorie als kleiner dan ze feitelijk zijn. En
45 we vullen ontbrekende informatie in op basis van stereotypen. Zo hebben veel vrouwelijke hoogleraren weleens post ontvangen voor ‘de heer...’ De verzender neemt aan dat een
50 hoogleraar wel een man zal zijn.

(5) Het categoriseren en stereotype-
ren verloopt automatisch: snel, moeiteloos, onbewust, dus zonder het zelf te beseffen. Dat betekent dat we alle-
55 maal – ook mensen die dat ongewenst vinden – geregeld gedachte-
loos kenmerken aan een persoon toeschrijven, puur en alleen op grond van diens categorie. Het lijkt voor
60 onszelf alsof onze indrukken gebaseerd zijn op informatie over een persoon, maar ongemerkt wordt alles gekleurd door stereotypen.

(6) Als je bijvoorbeeld leest dat de
65 nonnen klaagden over de drank op het feest, neem je aan dat er te veel gedronken werd. Maar zijn het studenten die klaagden over de drank, dan denk je eerder aan te weinig
70 drank. Wordt een politicus agressief genoemd, dan denk je waarschijnlijk aan verbale agressie: anderen onderbreken, snel kwaad worden, scherpe woorden gebruiken. Bij een voetbal-
75 supporter die agressief is, denk je eerder aan fysieke agressie. Zou iemand dan opperen dat je stereotypeert, dan denk je in alle oprechtheid: echt niet, er werd toch zeker
80 gezégd dat ‘ie agressief was. Nie-

mand hoort ooit in het brein een belletje rinkelen dat zegt: pas op, nu ben je zelf aan het invullen.

(7) We kunnen het wel: mensen als individu bekijken, op basis van hun persoonlijke eigenschappen en gedragingen. De beoordeling van een persoon is dan gebaseerd op alle stukjes informatie die we combineren tot een uniek totaalbeeld. Dat vergt meer aandacht. We moeten gevolgtrekkingen maken over de betekenis van iemands gedrag, soms nadenken over de oorzaken van het gedrag en alles samenvoegen tot een samenhangende indruk.

(8) Bijvoorbeeld: ik hoor op de radio een FNV-vrouw²⁾ in wanhoop over het gebrek aan beschermingsmiddelen voor zorgpersoneel tijdens de coronacrisis. Ik overweeg: heeft ze gelijk, is de minister aan het klungelen? Of is ze een paniekerig type? Of overdrijft ze omdat ze iets voor elkaar wil krijgen? Ze maakt zich druk, leeft mee met de zorgmedewerkers en is zwaar gefrustreerd (mijn gevolgtrekkingen). Ze lijkt de feiten goed te kennen, haar toon is kalm en beheerst, ze houdt haar emotie goed in bedwang (nog meer gevolgtrekkingen). Ik verbind mijn gevolgtrekkingen aan elkaar: ze is betrokken. Zo ontstaat een heel ander beeld dan als ik categorieën en daaraan gekoppelde associaties zou gebruiken, bijvoorbeeld vrouw (emotioneel) of vakbond (fanatiek).

(9) Ik had tijd voor mijn overdenkingen, want ik zat in de auto en had

niets anders te doen. Onderzoek wijst erop dat we anderen alleen als uniek individu bekijken wanneer het kan (als we voldoende cognitieve capaciteit hebben, dus bijvoorbeeld niet tegelijkertijd met iets anders bezig zijn) en we het willen (gemotiveerd zijn om tot een realistisch en compleet beeld te komen, bijvoorbeeld wanneer we van iemand afhankelijk zijn, zoals een leidinggevende).

(10) In het dagelijks leven is dit ondoenlijk bij iedere persoon die ons pad kruist: de bakker, pakketbezorger, medepassagier in de trein – en maken we gebruik van *quick-and-dirty*-verwerking³⁾ met behulp van categorieën. Stereotypen worden in ons brein direct en automatisch geactiveerd. Als we een bejaarde zien, worden eigenschappen als ‘vergeetachtig’ en ‘traag’ getriggerd. Susan Fiske, stereotype-onderzoeker aan de universiteit van Princeton, trad diverse malen op als getuigedkundige in rechtszaken, onder meer tegen bedrijven die vrouwen benadeelden. Ze vertelde ooit dat ze weleens nachtmerries had waarin de rechter haar vroeg: “Uw eigen onderzoek laat zien dat stereotypen automatisch worden geactiveerd. Moet ik iemand straffen voor iets waar hij geen controle over heeft?”

(11) Het is onvermijdelijk dat categorieën ons beeld van een persoon beïnvloeden. Iemands etniciteit, leeftijd, sekse en uiterlijke kenmerken zien we als eerste en dat kleurt alle verdere informatie. Het is als het zout

in de soep: het beïnvloedt de smaak van alle ingrediënten en je kunt het er niet meer uit halen.

(12) Willen we die invloed reduceren, zoals Grunberg bepleitte, dan begint dat met het erkennen dát we categorieën en vooroordelen hanteren. Dit ontkennen heeft alleen maar tot gevolg dat onze stereotypen ondergronds een andere weg vinden. Dat helpt dus niet. Blij en tevreden zijn met zo'n speech ook niet: dat vind ik nou ook, mensen moeten stoppen met die vooroordelen. Want wie zijn

175 die mensen? 'Witte christenen', PVV'ers, FvD'ers? Kijk, daar zijn de categorieën en vooroordelen alweer. Zeg daarom niet: "Als ze het over Marokkanen hebben, dan hebben ze 180 het over mij", zoals Grunberg deed. Maar zeg: "Als we het hebben over mensen die in hokjes en vakjes en vooroordelen denken, dan hebben we het ook over mij." Alleen met dat 185 inzicht komen we verder.

naar: Roos Vonk

uit: NRC Handelsblad, zaterdag 23 mei en zondag 24 mei 2020

Roos Vonk is hoogleraar sociale psychologie aan Radboud Universiteit in Nijmegen en schreef onder meer De eerste indruk.

noot 1 Primo Levi was een Joods-Italiaans schrijver van korte verhalen, romans, essays en gedichten. Hij overleefde concentratiekamp Auschwitz.

noot 2 FNV: Nederlandse vakbond; deze komt op voor de belangen van werknemers.

noot 3 *quick-and-dirty*-verwerking: snelle, oppervlakkige verwerking

Tekst 3 Iederéén denkt in hokjes

- De inleiding van tekst 3 bevat een verschijnsel dat in de tekst nader wordt toegelicht.
- 1p **23** Welk verschijnsel wordt beschreven?
- In de inleiding staat ook de aanleiding voor het schrijven van de tekst.
- 1p **24** Wat is de aanleiding voor het schrijven van tekst 3?
- “Toch zal het nooit gebeuren.” (regel 16)
- 1p **25** Waarnaar verwijst het woord ‘het’?
- “Wat zou het mooi zijn: een samenleving waarin we ieder mens zien als uniek individu, zonder vooroordelen” (regels 1-4)
- 1p **26** Waarom is deze wens van de auteur **niet** te realiseren, volgens tekst 3? omdat het menselijk brein
- A bijna alles met stereotypen invult tot een uniek totaalbeeld
 - B ons te laat waarschuwt voor een gebrek aan informatie over de situatie
 - C slecht kan omgaan met stereotypen en vooroordelen
 - D vanzelf de dingen en personen die het opmerkt in categorieën indeelt
- “Zelfs al zouden we willen, we kunnen het niet.” (regels 16-18)
- Deze bewering is in tegenspraak met twee andere beweringen uit de tekst.
- 2p **27** Citeer deze twee beweringen. Baseer je antwoord op twee verschillende alinea's uit alinea 5 tot en met 11.
- 2p **28** Noteer twee voordelen van categoriseren die in tekst 3 worden genoemd.
- In alinea 6 worden twee voorbeelden gegeven.
- 1p **29** Welk nadeel van hokjesdenken wordt met deze voorbeelden geïllustreerd?

tekstfragment 4

(1) [...] In het boek *De zijkant van de macht* schetst Julia Wouters, politicoloog en voormalig politiek assistent van Lodewijk Asscher¹⁾, welke patronen vrouwen in de politiek tegenwerken. “Omdat verreweg de meeste beelden van professionals in ons hoofd die van een man zijn, geloven we
5 eerder dat een man professioneel en competent zal zijn. Een vrouw moet dat keer op keer bewijzen”, schrijft Wouters. “Vrouwen worden eerder als risico gezien. Daardoor is het ‘enger’ ze een kans te geven.”

(2) Het tweede patroon: de koorddans. Voor vrouwen in de politiek is het vrijwel onmogelijk de juiste balans te vinden tussen het beeld dat we
10 hebben van een leider (assertief, ambitieus, competitief, eigenschappen die we veelal toeschrijven aan mannen) en de verwachtingen die we hebben van vrouwen (zorgzaam, bescheiden, gericht op samenwerking). Het idee van een vrouwelijke leider is bijna intrinsiek tegenstrijdig, het verwacht ons. En dus zoeken we naar redenen voor die verwarring: in haar
15 stijl, persoonlijkheid, uitstraling.

naar: Loes Reijmer

uit: de Volkskrant, zaterdag 19 maart 2021

noot 1 Lodewijk Asscher: partijleider van de politieke partij *Partij van de Arbeid*

“Zo hebben veel vrouwelijke hoogleraren wel eens post ontvangen voor ‘de heer...’” (regels 46-48 van tekst 3).

In alinea 1 van tekstfragment 4 is een verklaring te vinden voor dit stereotiepe beeld van hoogleraar als man.

1p **30** Welke verklaring is dat?

Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

“Het idee van een vrouwelijke leider is bijna intrinsiek tegenstrijdig, het verwacht ons.” (regels 13-14 van tekstfragment 4)

1p **31** Door welke werkwijze zou deze intrinsieke tegenstrijdigheid kunnen worden vermeden volgens tekst 3?

Baseer je antwoord op alinea 5 tot en met 9.

Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

In de tabel hieronder staat een onvolledige samenvatting van alinea 7 tot en met 11 van tekst 3.

We zijn wel in staat om	1...
maar	
Daarom	
en	
In het dagelijks leven is dit niet te doen, dus	5...

3p **32** Vul de tabel aan. Neem de nummers over en noteer je antwoorden achter de nummers.
Zorg ervoor dat er correcte zinnen ontstaan.

1p **33** Welk kopje past het best boven alinea 10 en 11 samen?
A De onvermijdelijkheid van hokjesdenken
B Het nut van stereotypen in de rechtspraak
C Het proces van *quick-and-dirty*-verwerking
D Onderzoek naar stereotypering

“Het is als het zout in de soep, het beïnvloedt de smaak van alle ingrediënten en je kunt het er niet meer uit halen.” (regels 160-163)

1p **34** Wat wordt duidelijk gemaakt met deze vergelijking?
dat we een onveranderlijk beeld van een persoon maken op grond van
A de bewuste kennis die we over deze persoon hebben
B de kenmerken die we meteen bij deze persoon waarnemen
C de kennis over de groep waartoe deze persoon behoort
D een afgewogen oordeel dat we over deze persoon hebben

“Alleen met dat inzicht komen we verder.” (regels 184-185)

1p **35** Waarom komen we alleen met dat inzicht verder, volgens tekst 3?
omdat alleen
A het besef dat we in hokjes en categorieën denken ervoor kan zorgen dat de invloed hiervan teruggedrongen wordt
B het idee dat we moeten stoppen met vooroordelen ervoor kan zorgen dat we er ook daadwerkelijk mee stoppen
C hiermee duidelijk wordt dat Grunberg een andere uitspraak had moeten doen om zijn punt kracht bij te zetten
D hiermee duidelijk wordt dat het lastig is om te bepalen wie het meest in hokjes en categorieën denken